

A bodrogi köz szöttesekről

Szedettszik, XIX. századi abroszról, Dámóc „Ökörhugyos” vezércsíkok között feltehetően takácsoktól átvett, csak ebben faluban ismeretes paradicsommadaras főminta. Motívumai: életfa, párosmadár, gránátalma, őrző állatok. Piros színű pamuttal szöve.

A Bodrogköz a csehszlovák—magyar országhatár északkeleti szakaszának két oldalán, a Tisza—Bodrog—Latorca folyók háromszögébe zárt földrajzi-néprajzi tájegység. A múlt századi folyószabályozásokig délnyugati részét lápok borították. A népsűrűség ma sem nagy, a falvak többsége a homokdombok alkotta északkeleti vidéken található. A Bodrogköz hat, földrajzilag, néprajzilag és gazdaságföldrajzilag viszonylagosan elkülönülő kistájra osztható. Ezek: *Bodrogzug, Tiszamellék, Ticemellék, Bodrogmellék, Karcsamellék* és a *Hosszúréti tanyavilág*. A kistájak a történelem során nemcsak egymással, de a szomszédos tájegységekkel, így Hegyalja, Felső-Zemplén, az ungi Mezőség a szabolcsi Rétköz és Tiszakönyök lakóival is fenntartottak a mainál sokkal szorosabb gazdasági, demográfiai kapcsolatot.

A Bodrogközi rostnövénytermesztés eddig ismert legkorábbi adata a karcsamelléki Laca község 1364. évi ítéletlevelében található, ahol a határjáró bizottság Kenderfeuld nevű dűlöt jegyez fel, amelynek neve napjainkra Kenderszerre változott. A XIV. századi földrajzi név még korábban indult növénytermesztésre enged következtetni. 1423-ban ugyancsak egy peres ügyben hozott ítéletlevelben említenek Véke és Szentés falvakban ványolómalmokat, amelyeket kendertörsre is használtak.

Az 1623-as református egyházi összeírásban szinte minden bodrogközi községben megjegyzik, hogy az özvegyek, „kik guzsalyuk után élnek” három sing vásznat adnak a pástornak tized helyett, de szó esik kendertizedről is. Miskolci Csulyak István zempléni református esperes 1629—1645 közötti egyházlátogatási jegyzőkönyveiben, több községben ír a fonóról, „mint erkölcsileg veszélyeztetett” helyről és például Zétényben az 1639. évi látogatásakor felhívja a „fehérség” figyelmét: „Az fonóba ha mennek, tisztességes házhoz menjenek, de férfit az házba bé ne bocsájtsanak”. A lent és kender egyformán termesztették a jobbágyi gazdaságok, de a XIX. század közepétől a len fokozatosan a nagybirtokok egyik kiváltságos tevékenységévé vált. A kendertermesztésnek és a rostnövények tömeges feldolgozásának a mezőgazdaság szocialista átszervezése vetett véget mind a két országban.

A bodrogközi rostfeldolgozás módjáról nem lényegtelen megjegyezni azt, hogy Szolnokyi Lajos, e téma neves szakértője szerint is, az ország azon körzetébe tartozott, ahol a legtöbb művelten jutott el a rostnövény a végleges használhatóságig. Az elkészült vászonból a 20. század elejéig alsó-felső ruházatok, alkalmi, gazdasági és lakástextiliák készültek. A századforduló után már csak az utóbbi három textilféleség alapanyagát állították elő. A lakás- háztartási textiliák közül: a kenyereskendőket, abroszokat, gyűrökötényeket, ágymellőket, ágysterítőket, törölközőket, függönyöket, az alkalmiak közül pedig: a komakendőket, vőfélykendőket, halottas

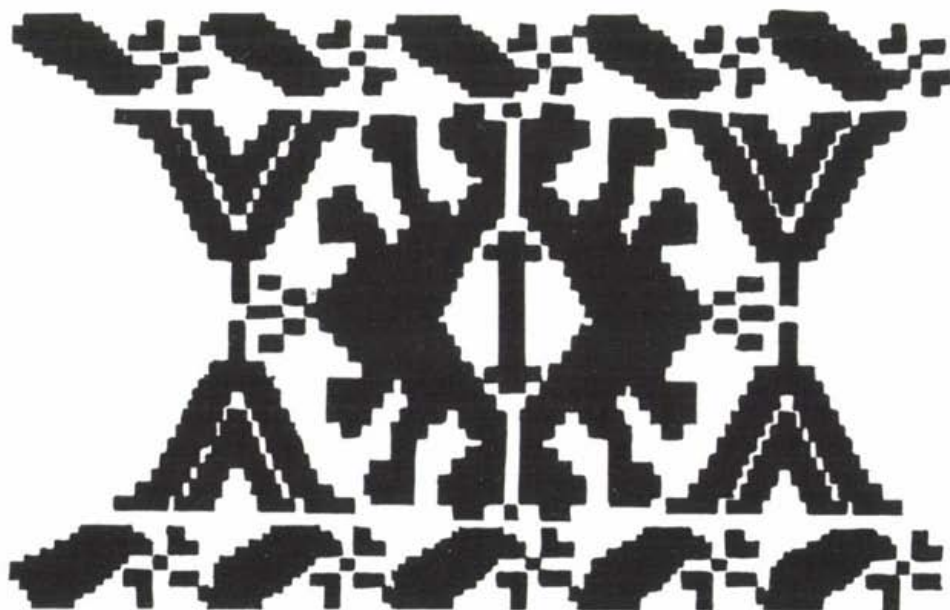
textiliákat, valamint a vallási rendeltetésűeket — úrasztal, oltárterítő, pászkatakaró — hímzéssel, vagy szövessel díszítették.

A hímzésre vonatkozó eddig ismert legrégebbi bodrogi adat 1646-ból való. Viss község református egyházában: „Vagyon . . . Egy fehér szakadozott patyolatkendő, a négy szegletén arannyal és sárga selyemmel kivarrott virágok vagynak. A kerületin ezek a szők vagynak ki varrva arannyal: Szívbeli Ajándokát: Ez kis varrott kendőt, Szentségre illendőt, Lélekből Conferállya. 1646. A közepin ezen kendőnek ezek a szők vagynak varrva: Nintsen az Istennek része összevarrva, Minden Jöremenség Tőle vagyon várva, Ha Isten velünk, Senki ellenünk . . .” A népi mintaszövegre enged következtetni az 1806-os karádi (Tiszakarád) egyházi összeírás egyik megjegyzése, amely „veress” mintázatú „közönséges” abroszt említ — ez megdönti az idevonatkozó szakirodalom azon állásfoglalását, miszerint a XIX. század végén indult csak virágzásnak a szövöttmintázás tájegységünkön.

Feltételezhetően mind a két textildíszítési technikát párhuzamosan használták, de a szövés a XIX. században háttérbe szorította a hímzést és ez vált a tájegységre jellemzővé. A bodrogi szőttesek felfedezését Ebner (később Gönyey) Sándornak köszönhetjük, aki a Bodrogi szőttesekben is gyűjtött. 1924-ben adta ki a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának gondozásában, a Magyar Népművészet sorozat 5. köteteként, a Bodrogi szőttesek című munkáját, 80 szőttesminta rajzával illusztrálva, amelyet két pedagógus segítségével Semjén, Ricse, Cigánd, Tiszakarád községekben rögzített. Kántor Mihály, cigándi pedagógus tette Ebner Sándor után a legtöbbet a bodrogi szőttesek népszerűsítéséért: Az 1930-as évektől kezdődően, az 1960-as évekig bezáróan belföldön és külföldön monográfiákban propagálta, főleg szülőfaluja Tiszakarád és lakóhelye, Cigánd asszonyainak ez irányú tevékenységét. 1961-ben a sárospataki Rákóczi Múzeum gondozásában jelent meg összefoglaló tanulmánya Bodrogi len- és kendermunkák, szőttesek címmel, amelyben az említett két községen kívül Karcsa textilmintáit — összesen 40 darabot — mutatja be. Kántor Mihály nevéhez fűződik a szőttesek háziiparszerű előállításának megszervezése.

A Tiszáninneni Református Egyházkerület Főiskoláján, Sárospatakon, Ujszászy Kálmán vezetésével, ugyancsak az 1930-as években indult meg a falukutató mozgalom. Munkájuk eredményét az Adattár és a Múzeum őrzi, többek között szépszámú bodrogi szőttest. A sárospataki Rákóczi Múzeum is rendelkezik bodrogi szőttesgyűjteménnyel, amelyből a múlt évtől kezdődően állandó kiállítást rendeztek az Erdélyi János bemutatóteremben. A gyűjtemény alapjait Balassa Iván teremtette meg, s utódjai dicséretes buzgalommal tovább gyarapították.

Az önkéntes gyűjtők tollából az elmúlt húsz év alatt több tanulmány született e témában, Barathy Emma Zemplénagárd, Szűcs István Vajdácská, Nagy Éva Karcsa, a sárospataki gimnázium

Abrosz szedettcsíkja, Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom). 1910.

Hajdú István vezette szakköre Tiszakarád, Révleányvár, Lácacséke textilkultúráját és rostfeldolgozását mutatta be, összesen 120 minta rögzítésével. Jómagam Dámóc község története és néprajza című írásomban, szülőfalum asszonyainak textilkultúráját 151 szöttesmintával, számos fényképpel illusztráltam.

Vonzódásom a népművészethez, rácsodálkozásom a mesteri szinten tömegesen folytatott, de drasztikusan megszakított tevékenységre és sajnálkozásom afölött, hogyan vész el követők híján a több évszázados örökség, késztetett arra, hogy a még fellelhető minták egész tájegységre szóló feltérképezéséhez és rendszerbe foglalásába kezdjek. Három évi gyűjtőmunka — 54 községben gyűjtöttem személyesen — eredménye kb. 700 db himzés- és szöttesminta. (300 db leszámolhatóan milliméterpapíron, 400 db színes és fekete-fehér fényképen rögzítve.) A semmitől több, de a teljességhez mérten csekély. Nagyon sok textiliát vittek el magukkal a letelepedett és hazalátogató kivándorlók, valamint az országban szétszórta férjhezment bodrogi leányok származású leányzók.

A díszített textiliák jelentős része ajándékozás céljából készült és végigkísérte a bodrogi nőt egész életén. Ha a baba leányt segített világra, az egyébként is minden szülésnél „járó” lepedőn kívül *vőfélykendőt* (Vajdácska) kapott. A keresztanya *komakendőben* vitte a gyermekágyasnak az ételt. A legbőkezebb textilajándékozás az emberi élet legszebb állomásának tartott házasságkötés alkalmával történt.

A menyasszony családjának kellett ellátni vőfélykendővel a lakodalom tiszteit, az esketést végző egyházi és polgári személyeket, a nyoszolyókat (Dámóc), a vőfélyeket, a zenészeket, az igavonókat, egyszóval mindenkit. A szakácsasszonyok *katrincát* (*gyűrőkötényt*) kaptak. Ehhez a szokáshoz kapcsolódik az eddig ismert legrégebbi történeti adat a Bodrogi közben. 1623-ban Bély (Biel'), Agárd (Zemplénagárd), Leányvár (Révleányvár) menyasszonyai az „esketéstől egy kezkenővel tartoznak az predikatornak”. Eladó sorban lévő leány temetésekor pedig ugyanúgy szétosztották az elkészített vőfélykendőit, mintha a lakodalmát ülték volna meg.

A Bodrogi tömeges rostfeldolgozás a múlté. Szervezetten most Cigándon szőnek, valamint a semjéni öregek napközi otthonában saját kedvtelésükre szövőgetnek. Karcsán két éve vették elő az asszonyok a téves költségvetésében az eszvétát (szövöszték), de csak egy idényre.

Szétszórta egy-egy háznál a következő falvakban szőttek az anyaggyűjtés idején: Révleányvár, Tiszakarád, Karcsa, Alsóberecki, Karos, Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) Ágcseryő (Cierna Obec), Véke (Vojka), Battyán (Battán), Bodrogszentmária (Bodrog), Bodrogszentes (Plesany), Kisgéres (Velky Hores), Kistárkány (Málé Trakan), Dámóc, Pácin, Nagyrozvágy, Zemplénagárd, Viss, Boly (Bol') Lelesz (Leles). Az idősebbek a régi motívumokat, a fiatalok a különféle mintakönyvekből elegyített tájegységi mintákat szővik a pamut alapanyagú textilbe, amelyből diszpárnákat, futókat, függönyöket, kis terítőket készítenek. A textildíszítésben a himzés az uralkodó ismét. Főleg a kalocsait kedvelik, de szerintem eléggé gyenge felfogásban és csiricsaré színösszeállításban művelik. Ez szomorú, mert veszni hagyják az ősi motívumokat, amelyet saját maguk is továbbfejleszhetnének.

Nem tartanám egyébként megvalósíthatatlannak, ha a 7—8. osztályos leánykák, hozzáértő pedagógus irányítása mellett, minden faluban összeszednék ezeket a hagyományos mintákat és gyakorlati foglalkozásokon rögzítenék, uram bocsá' esetleg megszűnnek vagy hímeznék saját hasznukra. Így nem rombolná szét „beképzelt” századunk, ezt az évszázados, a mai lakáskultúrában is felhasználható örökséget.

Siska József

Szedettcsik, 1920-as évek. Abrosz. Bodroghalom. Tátogós-tulipános főminta, lóherés zárócsikkal (négylevelű). Piros.